

Ziraat Bankası

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bankacılık sisteminden önce işlemler sarraflar ve bankerler tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk banka Bank-ı Dersaadet olup 1849 yılında J. Alléon ve Emmanuel Baltacı tarafından 50 bin keselik sermaye ile kurulmuş fakat ömrü uzun olmamış, 1852'de iflas etmiştir. Bank-ı Dersaadet'ten sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kurulan diğer bankalar *Bank-ı Osmani*, *Bank-ı Şahane-i Osmani*, *Şirket-i Umumiye*, *Osmanlı İtibar-ı Umumi*, *Avustro Osmanlı*, *Avustro-Türk*, *II. İstanbul Bankası*, *Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi* ile *Selanik Bankası*'dır.

Bahsedilen bankaların dışında tarımı geliştirmek ve çiftçiyi desteklemek amacıyla 1888'de İstanbul'da Ziraat Bankası kurulmuştur. Bankanın temeli, Bulgar-Sırp sınırında bulunan Pirot kasabasında toprak işi ile uğraşanlara kolay kredi verilebilmesi için 1863'te kurulan bir teşkilata dayanmaktadır. Bu teşkilat için 1867'de *Memleket Sandıkları* adıyla bir nizamnâme hazırlanmıştır. Sermayesi ilk olarak imece usulü ile oluşturulan sandıklar daha sonra köylü mahsulleriyle desteklenmiştir. Memleket Sandıklarında zamanla sermayenin toplanmasında sıkıntılar yaşanması ve kredi verilirken yolsuzluklar yapılması sebebiyle 1883'te yeni düzenlemeler yapılmış ve kurumun ismi *Menafi Sandığı* olarak değiştirilmiştir. Menafi Sandıkları da kısa bir süre sonra sermayelerinin iyi idare edilememesi ve kanunlara aykırı olarak ziraatla uğraşmayan kimselere borç vermesi sebebiyle çiftçilere yardım edemeyecek duruma gelmiştir. Bahsedilen sebepler dikkate alınarak 17 Ekim 1887 tarihinde Heyet-i Vükela "Encümen-i Hususi" tarafından hazırlanan mazbata ile Menafi Sandıkları'nın kaldırılarak yerine Ziraat Bankası'nın kurulması teklif edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'te Menafi Sandıkları'nın Ziraat Bankası'na dönüştürülmesi için yapılan çalışmalarda Menafi Sandıkları Nizamnâmesi esas alınmıştır. Aynı zamanda yabancı devletlerde ziraat bankalarına dair uygulanmakta olan usul ve kanunların uygun olanları nizamnâme ile birleştirilmiştir.

Ziraatla uğraşan kişilerin daha iyi desteklenmesi amacıyla yapılan Nizamnâme 27 Ağustos 1888 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 7 bölüm 42 madde olarak tasnif edilen nizamnâmede bankanın kuruluş amacı, sermayesi, yönetimi, kredi politikası ve bilançosu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bankanın iç işlerinin de zamanla elde edilecek tecrübelerle göre belirleneceği açıklanmıştır. Hazırlanan nizamnâme ile Menafi sandıkları, Ziraat Bankası'na dönüştürülerek görevleri bankaya devredilmiştir. Bankanın ziraatla ilgili sarraflık işlemlerini yerine getirerek aracılık yapması, kanunen satışı uygun olan gayrimenkulü rehin veya kuvvetli bir kefalet gösteren çiftçilere nizamnâme hükümlerine uygun olarak kredi vermesi kabul edilmiştir. Bankanın idare merkezinin İstanbul'da olması, vilayet merkezlerinde ve ziraata elverişli sancaklarda şubeler açılması, bankanın hükümetin teminatı altında olarak Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından idare edilmesi ve bankaya nezaret binası içerisinde 3-4 oda verilmesi kararlaştırılmıştır.

Ziraat Bankası'nın idaresi; bir genel müdür, ikinci müdür ve idare meclisine verilmiştir. Vilayet şubelerinin idaresinin belirlenerek çalışmalara başlayabilmesi için onları denetleyecek olan merkezî idare kurulmuştur. Genel müdürlüğe Mikail Efendi getirilerek 7.500, ikinci müdürlüğe ise Şevket Bey atanarak 4.500 kuruş maaş bağlanmıştır.

Genel müdür, şube müdürü ve diğer memurlarının tayin ve azillerine karar vermekle yükümlüydü. Ayrıca merkez ile şubelerin teşkilat ve idaresi ile ilgili konuları idare meclisinin kararı ile uygulama yetkisine sahipti. Banka tarafından yapılan tüm işlemlerle ilgili evrak, senet ve kontratları imzalardı. Banka adına açılacak davalar için bizzat kendisi ya da vekil tayin ederek kurumun müdafaa edilmesini sağlardı. Vilayet veya liva şubelerinde bulunan müdürler, bölgelerindeki banka işlemlerini yürütmede genel müdür yetkisine sahipti.

Bankanın kuruluşuyla birlikte yazışmaları yapmak için tahrirat, hesap işlemlerini yerine getirmek amacıyla da muhasebe kalemi oluşturulmuştur. Merkezî idareye muhasebeci olarak Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden Zühdü Bey tayin edilmiş ve kendisine 3.500 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ayrıca muhasebe başkâtipliğine Mihran Efendi getirilmiş, muhasebe kalemine 4, yazı işlerine de 3 kâtip atanmıştır. Ziraat Bankası Nizamnâmesi'nde genel müdür, ikinci müdür, veznedar haricindeki diğer memurların maaşları ve sonradan ortaya çıkacak masraflar için aylık 5.000 kuruş ayrılmıştır. Maaş ile harcamalar için merkezî idareye ayrılan paranın Osmanlı Bankası'nda tutulmasına ve İstanbul'da nakit bulundurulmamasına karar verildiğinden veznedar atanmasına gerek görülmemiş ve bu kadro için ayrılan aylık 3.000 kuruş, muhasebe ve tahrirat kalemlerine ilave edilerek tahsisat 8.000 kuruşa yükseltilmişti. İstanbul'daki merkezi şubeye yatırım yapacak müşterilerin işlemlerini yürütmesi için de muhasebede çalışan kâtiplerden birinin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştı.

Bankanın genel müdür, muhasebeci ve veznedarları için Ticaret Nezareti'nin uygun gördüğü kişiler, padişahın iradesi ile tayin edilecekti. Şubelerin memurları ise yapılacak sınav sonucuna göre genel müdür ve idare meclisi tarafından seçilerek Ticaret Nafia Nezareti'nin onayı ile atanacaktı. Şubelerin müdür, muhasebeci ve veznedarları kefalet nizamnâmesine uygun olarak kefalete bağlanacaktı.

Ziraat Bankası'nın devlet kurumu olması sebebiyle emeklilik haklarına sahip olmaları gerektiğinden maaşlarından kararnameye uygun bir şekilde kesinti yapılmasını istemiştir. 13 Şubat 1889 tarihi itibarıyla personelden işe başladıkları tarihten itibaren kararname gereğince ilk aylıklarından %50, sonraki maaşlarından ise her ay %5 kesinti yapılması kararlaştırılmıştır.

Şube teşkilatlarının idaresi için coğrafi konuma göre ayarlamalar yapılmış, bugünkü personel müdürlüğüne eş değer olarak da Sicili Ahval Memurluğu kurulmuştur. 1896 yılında bankanın idari kadrosunda Genel Müdür ile yardımcısı ve muhasebecinin dışında 4 kapıcı, hademe ve odacı olmak üzere 47 memur yer almıştır. Yine bu dönemde muhasebe ve tahrirat kalemlerine ilaveten sicil, evrak, sevk ve ambar kalemleri ihdas edilmiştir.

İdare meclisi: genel müdür, ikinci müdür, Şûrâ-yı Devlet ve Divan-ı Muhasebat'tan birer, Ticaret ve Nafia Nezareti'nden bir, İstanbul Ziraat ve Ticaret odalarından ikişer üye ile İstanbul Birinci Ziraat Müfettişinden oluşturulmuştur. Meclise, Şûrâ-yı Devlet'ten atanan üyenin başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır. İdare meclisinin en az ayda bir defa toplanması şart koşulmuş, ayrıca genel müdürün gerekli görmesi halinde olağan üstü toplantı yapabileceği ifade edilmiştir.

Mecliste üyelerin 2/3'ü hazır bulunmadıkça karar alınamaz ve hiçbir üyeye vekâleten oy kullanılamazdı. Mecliste yapılan müzakerelerin tutanakları meclis başkanı ve üyeleri tarafından imzalanıp özel bir deftere kayıt edildikten sonra müdür, idare memurları ile üyelerden biri tarafından onaylanırdı. Gerektiğinde bir kopyası müdüriyet tarafından tasdik edilerek verilirdi.

Müdürün görevleri arasında olmak üzere nizamnâmede belirlenen konular dışındaki mevzuların idare meclisi tarafından müzakere edilerek kararlaştırılması kabul edilmiştir. Rehinlerin satışı, şubelerin açılıp-kapatılması, her ay ve sene sonunda verilecek muhasebe defterlerinin tasdiki, kanun hükmünce gerekli değişikliklerin görüşülmesi, banka ile ilgili davaların müzakeresi, kontrat akdi, yıllık muhasebenin düzenlenmesi, muhasebe haricinde para harcanmasına izin verilmesi gibi konular idare meclisinin görevleri arasındadır. İdare Meclisi ilk toplantısını 10 Aralık 1889 tarihinde yapmıştır.

1302 (1886-1887) malî senesi sonuna kadar menafi sandıkları adına toplanarak biriktirilen mevcut nakit, menafi

sandıkları tarafından verilen borçlardan yapılacak tahsilat, 1303 (13 Mart 1887) malî yılı başlangıcından itibaren aşarın 1/11'i oranında alınan iane hissesi ve bankanın kuruluşundan itibaren verilecek kredilerden elde edilecek faizler bankanın sermayesini oluşturmuştur. Sermaye, 10 milyon liraya ulaştığı tarihten itibaren 1/11 oranında alınan iane hissesinin alımından vazgeçileceği belirtilmiştir. Öşür gelirleri emaneten idare edilen bölgelerde, aynî olarak toplanmakta ise Ziraat Bankası'na düşen payın, aynî olarak ayrılması ve banka idare heyeti tarafından kurum adına satılması onaylanmıştır. İlgâ edilen Menafi sandıklarından Ziraat Bankası'na devredilecek senetlerin verilmesinden itibaren faizin % 6 olarak yürütülmesine ve senetlerin iki sene içerisinde tahsil edilmesine özen gösterilmesi istenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem içerisinde bankanın sermayesi sürekli olarak artış göstermiştir. 1889 yılında sermaye 2.209.000 lira iken 1914 yılında 11.534.000 liraya yükselmiştir.

Müşteriler Ziraat Bankası'na para yatırabilecek ve hesap sahipleri senelik % 4 faiz alabilecekti. Mutiler, yapılan sözleşmede parayı ne kadar süre ile hesapta tutacaklarını belirteceklerdi. 3 aydan az vade ile ya da süre belirtilmeden yapılan yatırım için faiz verilmeyecekti. Bankanın bir sene zarfında faizle kabul edeceği miktar o sene başındaki sermayenin yarısından fazla olmayacaktı.

Ziraat Bankası kredi için müşterilerine iki seçenek sunmuştur. Müşterilere, her sene faiz ve anaparayı karşılayacak şekilde ödeme yapmak şartıyla bir seneden on seneye kadar, faizle anaparayı veya sadece faizi taksite bağlayarak anaparanın vadesi sona erdiğinde tamamının ödenmesi koşulu ile üç aydan bir seneye kadar kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Ziraat Bankası'nın çiftçi haricindekilere kredi vermesi kesinlikle yasaklanmıştır.

Çiftçilere verilecek kredi miktarının banka idare meclisince belirlenmesi kabul edilmiştir. Ziraat Bankası'ndan kredi alacakların borçlarına karşılık gayrimenkullerini teminat göstermeleri istenmiştir. Kredi için rehin gösterilecek gayrimenkulün kullanım durumunu gösteren senet ve verilecek teminat göz önünde bulundurulmuştur. Bilirkişiler tarafından yapılacak çalışmalar sonucundaki tahminlere göre banka tarafından rehinin gerçek değeri dikkate alınarak kredi verilmişti. Gayrimenkulü olmayan çiftçilere kefil göstermeleri şartıyla kredi verilecekti. Kefilin emlak sahibi ve alınacak krediyi ödemeye muktedir olması gerekirdi. Müşterilerin ikamet ettikleri köylerin ihtiyar meclisinden veya ziraat odasından alacakları bir belge ile krediyi zirai ihtiyaçları için kullanacaklarını ispat etmeleri gerekmekteydi. Ayrıca rehin gösterilecek gayrimenkulün sigortalanması şart koşulmuştu. Aksi takdirde alınacak kredi, gayrimenkulün değerinin yarısını geçemeyecekti.

Kredi için senelik % 6 faiz belirlenmiş ayrıca bir defa olmak üzere idare masrafı adıyla % 1 vergi alınması kararlaştırılmıştı. Banka tarafından verilecek kredinin faizleri ile borç alınan paraya karşılık yapılacak ödemeler altı ayda bir olmak üzere senede iki defa veya senelik olacak şekilde düzenlenmişti. Ancak borçlunun belirlenen vadeden önce borcunu faiziyle birlikte ödemesine de müsaade edilmişti. Belirlenen vadenin dolmasıyla birlikte senelik taksit ve faizini ödemeyen borçlulara 2 ay içerisinde borçlarını ödemeleri için ihbarname gönderilir ve bir nüshası borçluya imzalatılırdı. Okuma yazma bilmeyen veya ihbarnameyi kabul etmeyen borçlulara kanunlara uygun olarak tebligat gönderilirdi. Verilen sürenin bitiminde borcunu ödemeyen veya ödeme güvencesi sunmayan borçluların rehin gösterdikleri mallar hakkında gerekli adlî işlemler yapılarak bankanın alacağı tahsil edilirdi. Bankadan alınan kredi ile ilgili davalara diğerlerine nazaran öncelik tanınmış ve kısa zamanda neticelendirilmesine önem verilmiştir.

Harp zamanlarında savaşın yapıldığı bölgelerde bulunan ve mahsulleri herhangi bir afet durumunda ziyan olan borçluların, mazeretlerini beyan etmeleri durumunda banka idaresince yapılan incelemeden sonra haklı bulunduğu takdirde borçlulara ek süre verilirdi. Borçlu, aldığı kredi ve faizlerini tamamıyla geri ödediğinde banka ile yapmış

olduğu sözleşme feshedilir ve vergi idaresine bilgi verilmesi gerekiyorsa gerekli işlemler süratle yerine getirilirdi.

Ziraat Bankası'nın yıllık malî durumu her Rumî senenin Mart ayının 1. gününde başlar Şubat ayının sonunda nihayet bulurdu. Şubat ayının sonunda şubeler hesap durumlarını gösteren çizelgeyi merkezî idareye göndermeye mecburdu. Gönderilen hesaplar bankanın idare meclisi tarafından tasdik edilir ve bulunduğu vilayet gazetesinde ilan edilerek halka duyurulurdu. Her sene sonunda şubeler senelik hesaplarını merkeze; merkez de bankanın hesabını idare meclisine incelettirip tasdik ettirdikten sonra Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderir, yıllık hesap nezaret tarafından incelendikten sonra Bâbiâlî'ye iletilirdi.

Sene sonunda bankanın idare masrafları çıkarıldıktan sonra net kârı şu şekilde dağıtılacaktı: Kazancın 1/3'ü sermaye artırımına ayrılacaktı. Kalan iki kısımdan biri her şubenin bulunduğu vilayetin ziraî durumunun geliştirilmesi için kullanılacak diğeri ise merkeze gönderilecekti. Bu para, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından hayvan ölümlerinin önüne geçilmesi, at ve sığır cinslerinin ıslahı için sarf edilecekti. Ayrıca halkın ürün yetiştirebilmesi için tohumlar getirtilip ücretsiz olarak çiftçilere dağıtılmasında ve ekim alanlarının arttırılarak ürün çeşitlerinin çoğaltılması için yapılacak çalışmalarda kullanılacaktı.

Ziraat Bankası'nın kurulduğu sene içerisinde vilayet merkezi ile livalarda 87, bunlara bağlı kaza merkezlerinde 204 sandık, toplamda 331 şube faaliyete geçmiştir. 13 Mayıs 1890 tarihi itibarıyla faaliyete geçen 285 şube ve sandığın, 12 Mart 1890 tarihine kadar olan hesapları düzenlenmiş Ziraat Bankası İdare Meclisi tarafından incelenmiştir. Bu dönem kuruluş aşaması olduğu için mefruşat ve demir kasalar için yüklü ödemeler yapılmıştır. Personel maaşları, şube açılış masrafları, mahkeme harçları, ziraat mektepleri ile numune tarlalarına ayrılan miktar Ziraat Bankası'nın giderlerini oluşturmuştur.

1908 yılı başında bankanın çalışma alanları arttığından idari kadro daha da genişletilmiş memur sayısı 121'e yükseltilmiştir. Fakat 18 Şubat 1908 tarihinde idare meclisi toplantısında 19 memurun işine son verilerek sayı 102'ye düşürülmüştür.

Zamanla edinilen tecrübeler ışığında 1890, 1892, 1894 ve 1900 tarihlerinde Ziraat Bankası Nizamnâmesi'ne yeni ve açıklayıcı maddeler eklenmiş ve 1916 yılına kadar yapılan küçük değişikliklerle bankanın idaresi yürütülmüştür. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Ziraat Bankası'nda büyük reformlara girilmiş ve yapılan çalışmalar neticesinde 1916'da bankanın ilk kanunu yapılmıştır. 40 maddelik bu kanunla kurumun hukukî bünyesi aynen korunmuş fakat zirai kredi alanları genişletilerek memleket ziraatına daha faydalı olmasını sağlayacak yeni düzenlemeler yapılmış, teminat ilkeleri genişletilmiş ve böylelikle daha geniş kesimlerin kredi kullanmasının önü açılmıştır. Tarıma dayalı sınai teşebbüste bulunanlara kredi verilmesi tasarlanmıştır. Ayrıca bankaya çiftçinin zirai alanda kullanacağı hayvan, tohumluk, tarımsal araç-gereci peşin ya da taksitle satma hakkı verilmiştir.

1916 Kanunu'ndaki hukuki düzenlemelerle Emval-i Metruke kapsamındaki malvarlıklarının Ziraat Bankası'nda muhafaza altına alınması kararlaştırılmıştır. Yetim, dul, akli dengesi yerinde olmayanlar ve karar veremeyecek durumdaki yaşlıların Eytam Sandıklarındaki nakdi varlıklarının da işletilmek üzere Ziraat Bankası'na devredilmesi kabul edilmiştir. 1916 Kanunu çerçevesinde genişletilen 92 maddelik yeni nizamnâme 1917 yılında yürürlüğe girmiş ve 1924 senesine kadar bankanın idaresiyle muamelelerine dayanak olmuştur. 1916 kanununun kabul edilmesinden sonra bankanın anonim şirkete dönüştürülmesi fikri ortaya çıkmıştır. Fakat yapılan çalışmalar, I. Dünya Savaşı sebebiyle hükümetten destek görmemiştir.

Ziraat Bankası I. Dünya Savaşı, yıllarında her ne kadar faaliyetlerine devam etmeye çalışsa da pek verim alınamamıştır. Mütareke sonrası 1919'da bankanın sermayesi bir miktar altın ve evrak-ı nakdiye olmak üzere 13.213.000 lira olarak hesaplanmıştır. 1919 senesi itibariyle Osmanlı topraklarının işgale maruz kalması ve hemen akabinde Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlaması bankanın İstanbul'da bulunan idare merkezinin faaliyet alanını daraltmış, zamanla da İstanbul ve civarıyla sınırlı duruma gelmiş ve 1922 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Banka teşkilatı İstiklal Harbi'nin başladığı sıralarda üçe ayrılmış İstanbul dışında Ankara ve İzmir'de genel müdürlük teşkilatı kurulmuştur. 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildiğinde bu bölgede Yunanlılar ayrı bir Ziraat Bankası idare merkezi oluşturmuş, işgalleri altında bulunan yerlerdeki şube ile sandıkları buraya bağlamışlardı. Yunanlılar 1916 tarihli banka kanununun ve 1917 Nizamnâmesi'nin bazı maddelerini hususi bir talimat çıkararak değiştirmişlerdi. İzmir'de; Vali, Defterdar, Ziraat Müdürü, Yunan Milli Bankası Müdürü'nün yer aldığı İdare Meclisi'nin diğer üyelerinin İzmir'de bulunan özel banka memurları ile halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmış ve banka 1922'ye kadar bu şekilde idare edilmişti.

1917'de yayınlanan yeni nizamnâmeye dayanılarak genel müdürün başkanlığında genel müdür muavini, muhasebeci ve muhasebeci muavininden Ankara'da bir idare heyeti kurulmuş ve ilk toplantısını 14 Temmuz 1920'de yapmıştır. Toplantıya genel müdür Ahmet Kemal, genel müdür muavini Ali Rıza, Maliye Vekâletinden Tevfik, İktisat Vekâletinden İsmail Sabri ve Ticaret Odası üyelerinden Fırincızade Mehmet Zeki Bey katılmıştır. Toplantıda Ankara Ziraat Fen Memuru Ahmet, şubenin eski reisi Ejderzade Mehmet ile şubenin eski üyelerinden Şabanşade Hacı İbrahim İdare Merkezi'ne üye olarak seçilmiştir. Bu şekilde idare meclisindeki üye sayısı 8'e yükseltilmiştir.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile Ziraat Bankası'nın Ankara şubesine, hükümetin idaresi altında bulunan bölgelerde yer alan şubelerin ve sandıkların idaresi görevi verilmiştir. Ankara Genel Müdürlüğü adına çıkarılan ilk talimat 25 Nisan 1920 tarihli olduğundan Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nün bu tarihte kurulduğu söylenebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 23 Haziran 1920'de Ankara Ziraat Bankası Müdürü Ahmet Kemal Ilgaz'a şubedeki görevine ilaveten Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünü vermiştir.

Maliye Vekaleti, 1 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi idaresinde bulunan vilayetlerdeki Ziraat Bankası'nın, İstanbul Hükümeti'ne tabi bölgelerdeki idare merkezleri ile işlem yapmalarını yasaklamış ve bu talimata uymayanlar hakkında işlem yapılacağını bildirmiştir. Bu bildirimden 4 ay sonra 4 Eylül 1920'de Ziraat Bankası'nın idaresi maliyenin uhdesinden alınarak İktisat Vekâlet'ine verilmiştir. Milli Mücadele yıllarında da faaliyetlerini kısmen yürüten banka, 1920 yılında sermayesini 11.482.000 lira olarak açıklamıştır.

27 Şubat 1921 tarihinde yapılan İdare Meclisi toplantısı sonrasında genel müdürlük kadrosu; genel müdür, genel müdür muavini, muhasebeci, teftiş ve memurin müdürü, nakli nukud ve tahrirat müdürü, tahsisat ve levazım-ı zürraiye ve idariye kalemleri müdürü, 8 mümeyyiz, müfettişler ile veznedardan oluşturulmuştur. Toplantı sonucunda bankanın 1921 yılı bütçesi 815.000 lira gelir ve 489.770 lira masraf olarak açıklanmıştır. 28 Şubat 1921 tarihinde alınan kararla bankanın gerek sermayesinden gerekse mevcudundan maliye, özel idare ve askeriye haricinde hiçbir yere borç vermemesi kabul edilmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce, düşman kuvvetlerinin Ankara yakınlarına kadar gelmesi üzerine Temmuz 1921'de Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Kayseri'ye taşınmış bir yıl sonra tekrar Ankara'ya nakledilmiştir. 9 Eylül 1922'de İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşu ile bu bölgede bulunan genel müdürlük lağvedilmiş bünyesinde bulunan

Ziraat Bankası şube ve sandıkları Ankara'nın idaresine verilmiştir. İstanbul'da bulunan idare merkezi de 7 Kasım 1922'de ilga edilmiş şube ve sandıklar Ankara'ya bağlanmıştır.

Büyük zaferden sonra Hatay hariç Türkiye topraklarındaki tüm şube ve sandıklar Ankara'ya bağlandığından genel müdürlük kadrosu ihtiyacı karşılayamamıştır. 24 Aralık 1922 tarihinde yapılan idare meclisi toplantısında kadronun genişletilmesi kararlaştırılmış ve tahsis edilecek ücretler belirlenmiştir. Toplantıda 93 memurun görevlendirilmesine karar verilmiştir. Tetkik ve muamelat, alât ve levazım-ı zürraiye ile memurin ve muhaberat kalemlerinin başındakilere müdür unvanı verilmiştir. Muhaberat kaleminde ilk defa 3.000 kuruş maaşla bir daktilograf görevlendirilmiştir. Maaşlar ise 1.000 ila 5.000 kuruş arasında belirlenmiştir.

Ziraat Bankası, I. Dünya Savaşı, Mütareke ve Milli Mücadele yıllarında 1916 tarihli Kanun ve 1917 tarihli Nizamnâme hükümlerine göre yönetilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından sonra Ziraat Bankası yeniden organize edilmiş ve yurtdışında eğitimini tamamlayan gençler bankada görev almaya başlamıştır. Banka için yapılan reform çalışmalarından sonra Anonim şirket fikri bir kez daha gündeme gelmiştir. 1 Mart 1923'te Mustafa Kemal, meclis açılış konuşmasında Ziraat Bankası'nın öneminden bahsetmiş aksayan yönlerinin düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir. 19 Mart 1924'te kabul edilen kanunla Ziraat Bankası bir anonim şirkete dönüştürülmüş ve sermayesi 30 milyon liraya çıkarılmış ise de aynı yıl banka istatistiklerinde sermaye 17.942.000 lira olarak açıklanmıştır. Yeni hazırlanan 111 maddelik Nizamname 28 Temmuz 1926'da vekiller heyeti tarafından kabul edilmiştir.

1924 kanunuyla bankanın esas görevi, zirai faaliyetler için kredi vermek aynı zamanda diğer bütün banka işlemlerini yerine getirmek şeklinde belirlenmiş ve hükümetin denetimine tabi olan bankanın idare meclisi tarafından yönetileceği ifade edilmiştir. Bir anonim şirket haline gelen bankanın bu yapısı 1937 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde bankanın idarî bakımdan hükümetle doğrudan doğruya olan bağıllığı kaldırılmış ve hükümete sadece denetleme yetkisi verilmiştir. Banka, anonim şirket hissedarlarından oluşan Umumî Heyet'in idaresine ve denetimine bırakılarak bir çiftçi bankası haline getirilmiştir. 1926 Nizamnâmesi'nde bankanın amacına, sermayesine, muamelatına, teşkilatına, idaresine, imtiyaz ve muafiyetlerine dair konulara yer verilmiştir. 1927'de banka personelinin tedavisinin yapılması ve masraflarının karşılanması amacıyla bir Muavenet Sandığı, ayrıca personele borç vermek için de Teshilat Sandığı kurulmuştur. 1928'de bankanın sermayesi 22.385.000, 1929'da ise 25.638.000 lira olarak hesaplanmıştır.

8 Haziran 1930 tarihinde yapılan ek kanun ile bankanın nominal sermayesi 100 milyon liraya yükseltilmiş olmasına rağmen bu miktara ulaşılamamıştır. Ayrıca 8 Haziran 1930 ve 7 Haziran 1932 tarihlerinde kabul edilen ek kanunlarla banka mevzuatına yeni esaslar getirilmiştir. Yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde 1936'da Mütessesil Kefalet Sandığı teşkil edilmiştir.

Banka ilk etapta 331 şube ile faaliyete başlamış ve zamanla sayıları artmıştı. 4 Mayıs 1889 tarihli nizamnâmede yapılan değişikliklerle 369 sandık açılıp her biri bulunduğu liva şubesine bağlanmıştı. 30 Temmuz 1891'de banka şube sayısı 410'a 1911'de ise 485'e yükselmiş ise de savaşlar ve elden çıkan bölgeler sebebiyle sayıda düşüş görülmüştür. 1923'te şube sayısı 316, 1924'te 320, 1928'de 256, 1936'da ise 260 olmuştur. 1937'den sonra Ziraat Bankası'nın memleket dâhilindeki şube sayısı tekrar arttırılmaya başlanmıştır. 1950'den sonra vilâyet ve kaza merkezlerinde şubeler açılmıştır. 1959 ortasında bankanın şube sayısı 570'e yükselmiş 1962 yılında ise 620'yi geçmiştir. Ziraat Bankası 2021 yılı itibarıyla yurt içinde 1727, yurt dışında ise 24 şubeye ulaşmıştır.

Ziraat Bankası ilk kurulduğu sene içerisinde 18.260 çiftçiye 16.032.025 kuruş 14,5 para; ikinci yılında ise (13 Mart

1889-12 Mart 1890) 46.717.740 kuruş 34 para olmak üzere yaklaşık 60 bin kişiye kredi vermişti. Vadesi dolduğunda tahsil edilemeyen borçlar için alınan teminatların 8-10 binde biri bile satılmamıştır. Bankadan kredi alan çiftçi sayısı 1889'da 18.260 iken yapılan yeni düzenlemelerle 1902 senesinde bu sayı 65.641'e, 1909'da 406.293'e yükselmiş, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ise 7.263'e gerilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yapılan düzenlemelerden sonra kredi alan çiftçi sayısı 1928'de 364.844, 1936'da ise 574.267 olmuştur.

Banka hesapları ile ilgili Defter-i Kebir'deki ilk kayıt 17 Eylül 1888 tarihli olup bilanço ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 1889'da 4.471.400 lira ile başlayan aktif ve pasif bilanço toplamı 1914'te 27.400.300, 1924'te 105.473.100 lira olmuştur. 1936'da ise 398.306.000 liradır.

Banka 1892'de 77.800, 1907'de 34.800 lira kâr etmiştir. 1920-1922 yıllarında 3 defa arka arkaya zarar edilmiş 1923 ile birlikte tekrar kâra geçilmiş 1924'teki kâr 609.500 lira olmuştur. Anonim şirkete geçildikten sonra 1933'te 339.500 lira zarar hesaplanmıştır. 1930-1932 yılları arasında ne kar ne de zarar edilmiştir. 1936 yılı kârı ise 901.000 liradır.

4 Haziran 1937'de Ziraat Bankası ile ilgili 45 maddeden oluşan yeni bir kanun kabul edilmiştir. 12 Haziran 1937'de Cumhurbaşkanı Atatürk'ün imzası ile yürürlüğe giren kanunla bankanın hukuki esaslarında, idaresinde ve bütün faaliyet ilkelerinde değişiklikler yapılmıştır. 76 esas, 9 muvakkat madde ihtiva eden bu kanunla isim Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası olarak değiştirilmiş ve banka bir devlet kurumuna dönüştürülmüştür.

1938'de yapılan kanunla Murakıplar Heyeti (Denetleme Kurulu) kaldırılarak, bu görev Başbakanlık bünyesinde kurulan Umumi Murakebe Heyeti'ne verilmiştir. Ayrıca yine aynı kanunla Ziraat Bankası iktisadî devlet teşekkülü olarak kabul edilmiştir. Uzun süre faaliyetlerini bu şekilde sürdüren banka, 25 Kasım 2000 tarihinde tekrar Anonim Şirket hâline getirilmiştir.

Aziz TEKDEMİR

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT), 1627-22

İrâde Dahiliye (İ.DH),1100-86205,1117-87373,1146-89335,1185-92732,1245-97514, 1295-102460,

Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD),1182-19,1192-37,2402-3

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES),42-21,

Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP),2-187

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV),33-77

Yıldız Perakende Ticaret Nafia Nezareti Maruzatı (Y.PRK.TNF),2-40

2. Süreli Yayınlar

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Sene 1307.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası, S 32, S 35

İktisad Vekaleti Mecmuası, C 1, S 3.

İktisadiyat Mecmuası, C 1, S.9.

3. Kitaplar ve Makaleler

AKGÜÇ, Öztin, “Türkiye’de Yabancı Bankalar”, **Mufad Dergisi**, S. 36, Ekim 2007, s.6-17.

ARAL, Namık Zeki, “1863 Yılı ve Etrafında Devletin Kredi ve Bankacılık Siyaseti” **Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi**, İstanbul: Ziraat Bankası, 1964.

ATASAĞUN, Yusuf Saim, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (1888-1939)**, İstanbul: Kenan Basımevi, 1939.

HAZAR, Nurettin, **T.C. Ziraat Bankası 1863-1983**, Ankara: Fon Matbaası, 1986.

İLOĞLU, Asım, “Türkiye’de Zirai Kredi ve T.C. Ziraat Bankası”. **Journal of Social Policy Conferences**, S 15, Ekim 2011, s.89-118.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

QUATAERT, Donald, “Gelişim Açmazı: 1888-1908 Osmanlı Türkiyesi’nde Ziraat Bankası ve Ziraat Reformu”, (Çev.Salih Kış), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**,29(2011), s.461-482.

TEKDEMİR, Aziz, “Menafi Sandıklarının Ziraat Bankası’na Dönüştürülmesi” **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ziraat Bankası** (Editör: A.Tekdemir, C.Fedakar, S.Ç.Kocakaplan), Gazi Kitabevi, Ankara 2022, s.33-64.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası: Elli Senelik Hayat ve Faaliyeti (1888-1938), Ankara: Ziraat Bankası, 1938.

YILDIRIM, Bülent, “1937 Yılında Yürürlüğe Giren Ziraat Bankası Kanunu’na Hazırlık: 1933 Kanun Tasarısı Ve Süreci” **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ziraat Bankası** (Editör: A.Tekdemir, C.Fedakar, S.Ç.Kocakaplan), Gazi Kitabevi, Ankara 2022, s.209-224.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ziraat-bankasi/?pdf=7677> adresinden erişilmiştir